

3. Краевский В.В., Хуторской А.В. Предметное и общепредметное в образовательных стандартах // Педагогика. – 2003. – № 3. – С. 3- 10.
4. Нікітчина С.О. Становлення і розвиток системи професійно-педагогічної підготовки вчителів історії в Україні у 1917-1991 рр.: Монографія. – Луцьк: «Вежа», 1996. – 500 с.
5. Овчарук О.В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти / Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під ред. О.В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – С. 6 - 12.
6. Пометун О.І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг.ред. О.В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – 112 с.

Статья посвящена актуальной проблеме применения компетентностного подхода при формировании и оценивании профессиональной готовности будущих учителей обществоведческих дисциплин. Автор характеризует сущность и содержание профессиональной компетентности учителя обществоведческих дисциплин.

The article is devoted to the issue of the day of competent method of approach to forming and evaluation of professional readiness future teachers of the social sciences disciplines. The author characterizes essence and matter of professional competence of social sciences disciplines teacher.

УДК 37.026.001

Осадча І. В.

ДО СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ „КОНЦЕПЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ”

У цій статті розглядаються й уточнюються поняття «особистості», «особистості вчителя» і «концепції особистості вчителя», проводиться аналіз концепцій особистості вчителя в площині історичного розвитку педагогічних ідей.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження. Прогрес у всіх сферах життя, поява нових пріоритетів і спеціальностей наповнюють процес навчання та виховання інноваційним змістом. Незважаючи на велику кількість змін та нових вимог, ключовою дійовою особою навчально-виховного процесу залишається вчитель. Вчитель сьогодні, як зазначається в Концепції національного виховання, повинен бути професіоналом, здатним до багатоваріативності педагогічної дії та прогнозування можливих результатів, володіти прийомами аналізу і самоконтролю, уміти педагогічно осмислити нові соціально-економічні умови виховання, наслідки ринкових взаємовідносин, оцінити нові тенденції з позицій педагогічної діяльності, щоб не дати ні політиці, ні ринку підвестися над педагогікою [2, с. 23]. З огляду на це, проблема особистості вчителя, його професіоналізму, світоглядної культури, духовно-морального розвитку набуває особливого значення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ступінь наукової розробки проблеми. Особистість педагога була і є предметом дослідження багатьох науковців, які намагалися проаналізувати різні аспекти особистості вчителя: професійно-особовий розвиток і саморозвиток (В.Андреев, А.Григор'єва, І.Лушников, Л.Мітіна, Л.Спірін); розвиток самосвідомості педагога (Б.Вульф, С.Годник, Б.Лихачов); формування творчої спрямованості й розвиток творчої індивідуальності вчителя (В.Загвязінський, В.Кан-Калік, Н.Мажар, В.Максимов, Л.Подимова, С.Поляков, В.Сластьонін); становлення вчителя як суб'єкта педагогічної діяльності і його суб'єктної позиції (Г.Аксьонова,

Р.Асадуллін); формування загальної та професійно-педагогічної культури вчителя (І.Андрєєва, Є.Белозерцев, В.Буткевіч, М.Віленський, І.Ісаєв, В.Краєвський, Н.Крилова, М.Льовіна, В.Пряникова, Ю.Рябов, Н.Щуркова). В українській освітянській літературі останніх років до проблеми формування особистості сучасного вчителя зверталися такі вчені, як В.Андрущенко, С.Гончаренко, Л.Губерський, М.Євтух, І.Зязюн, В.Кремень, В.Кушерець, І.Надольний, О.Савченко, О.Сердюк, І.Табачек та ін.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Метою статті є з'ясування сутності поняття „концепція особистості вчителя” через виокремлення характерних для нього ознак.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для більш точного та глибокого аналізу поняття „концепція особистості вчителя” необхідно звернутися до сутності окремих його дефініцій.

За часів античності поняття особистості у філософії ще не виокремлювалося. Вважається, що поняття індивідуальності, тобто прагнення пояснити й обґрунтувати незалежну чесноту особливої індивідуальної думки, смаку з'явилося в епоху Відродження. Саме в цей час і набуло поширення поняття „індивідуальність”, „особистість”. У вираженні змісту поняття особистості ґрунтується на різних критеріальних засадах таких, як: ставлення людини до власності та влади, місце й роль людини в системі соціальних, насамперед матеріальних, відносин, діяльна участь у громадському житті суспільства тощо. Особистість постає як представник тієї чи іншої соціальної спільноти, передусім певної соціальної групи, нації, етносу тощо. У психології особистість визначається насамперед як стійка цілісність психічних властивостей і процесів, що характеризують кожного окремого індивіда. Дослідниця І.Табачек підкреслює, що необхідно розрізняти біосоціальні й біофізичні визначення особистості, які підкреслюють у ній „природне начало, визначення-омнібуси, що вказують на всі істотні сторони індивіда, інтегральні дефініції, що підкреслюють організаційну функцію особистості, тобто те, що упорядковує і погоджує різні форми індивідуальної поведінки, регулятивістські визначення, які абсолютизують функцію регуляції індивідуальної поведінки, субстанційні визначення, що характеризують особистість через з'ясування її сутності або субстанційні особливості тощо”. Дослідниця також зазначає, що різниця в підходах до визначення особистості з'являється через те, що філософія намагається досягнути загальні (родові) засади цілісної особистості; психологія розглядає особистість як психосоціальну індивідуальність; антропологія вивчає індивідуальне й індивідне через призму загального (родового) буття особистості; соціологія звертає увагу в основному на вияви соціально-типових рис (індивідного) особистості в її індивідуальному та родовому існуванні; педагогіка прагне сформулювати в особистості певний світогляд, знання, вміння та навички, сприяти її загальному, усебічному розвитку тощо [7, с. 11-12].

Слід констатувати, що існує протиріччя між поняттям „особистість” і „особистість вчителя”. Російський дослідник О.Бермус підкреслює, що, з одного боку, особистість – це завжди унікальність, яка не може бути узагальнена, а з іншого – особистість учителя в традиційному освітньому процесі регламентується стандартизованими програмами та процедурами навчання і є об'єктом з більш-менш помітною зовнішньою маніпуляцією [1, с. 1112]. При створенні концепції слід також брати до уваги, що особистість учителя поєднує в собі не тільки особистісні, а й професійні характеристики.

Зазначимо, що поняття „концепції” в багатьох науках розглядається як система поглядів, спосіб розуміння. Так, наприклад, у філософії та соціології під концепцією розуміється „загальний задум, розуміння” [8, с. 220] або „система поглядів, що виражає певний спосіб бачення, розуміння, трактування яких-небудь предметів, явищ, процесів” [6, с. 144], [4, с. 505]. У психології поняття „концепції” трактується як „внутрішнє уявлення про що-небудь” [3, с. 149]. У сучасному педагогічному словнику зазначається: „Концепція – система взаємопов'язаних... поглядів на ті або інші явища, процеси; спосіб розуміння, трактування яких-небудь явищ, подій, центральна ідея яких-небудь теорій, головна думка” [5, с. 346]. Вона презентує провідну ідею або конструктивний задум.

„Концепція” і „теорія” – поняття одного порядку, проте не тотожні: концепція, як правило, – „неповна”, „нестрога” теорія, часто має особистісний початок, тобто означена фігурою засновника [4, с. 505].

З огляду на вищевикладене, можна зробити висновок, що концепція особистості вчителя – це система взаємопов’язаних поглядів на професійну діяльність і особистість учителя, як цілісне явище; теоретично обґрунтована ідеальна модель вчителя; певний спосіб бачення, розуміння місії педагога з виокремленням кваліфікаційних характеристик, вимог до особистості, до знань, умінь і навиків, здібностей та рівня підготовки вчителя. Концепція особистості вчителя включає певні ідеї щодо формування та становлення особистості вчителя на всіх етапах: професійного навчання, соціально-професійного самовизначення, консолідації професійних і соціальних ролей. Вона об’єднує педагогічні, психологічні, соціальні компоненти. Зміст концепції особистості вчителя не може бути універсальним, він модернізується при суттєвих історичних або соціально-економічних змінах. Як правило, у концепції особистості вчителя викладено ціль, зміст, форми, методи та принципи формування особистості вчителя.

Як відсутня єдина позиція щодо професійно значущих якостей учителя, так і відсутня єдина концепція особистості вчителя. У педагогіці їх існувало чимало. За давніх часів концепція особистості вчителя була представлена системою вимог до людей педагогічної професії, пізніше, у творах Платона, Аристотеля, – різноманітними „моделями” особистості вчителя. Вагомий внесок у розвиток проблеми формування особистості вчителя зробив Я.А.Коменський. Перші загальні вимоги до особистості та діяльності вчителя було розроблено М.Ломоносовим, після чого багато діячів та науковців (В.Белінський, М.Пирогов, К.Ушинський) почали привертати увагу до проблеми особистості вчителя. Фундаментальні концепції особистості педагога з’явилися у 60-80-ті роки ХХ століття. Вони були представлені трьома науковими школами, які очолювали Н. Кузьміна (ленінградська школа), В. Сластьонін (московська школа) та І.Зязюн (полтавська школа). Н. Кузьміна аналізувала педагогічні здібності в поєднанні з особливостями зору, мовлення, рисами характеру та емоційністю вчителя, а також спеціальними здібностями (артистичними, музичними, технічними тощо). Вона вважала, що у здібностях учителя має віддзеркалюватись основна структура педагогічної діяльності.

Виокремивши інформаційну, розвиваючу, орієнтаційну, мобілізаційну та дослідницьку функції педагогічної діяльності, О. Щербаков сконцентрував свою увагу на основній меті педагога – створенні умов для перетворення навчання та виховання на джерело розвитку дитини. О. Щербаков також одним з перших зробив спробу побудови ідеальної моделі або професіограми фахівця-педагога, що знайшло продовження в роботах Ю. Алфьорова, Є. Осовського, Є. Антипової, Т. Воробйової, Р. Міттельмана, Л. Спіріна, Г. Хмелюк та інших. Але найбільш вагомий внесок у розв’язання проблеми побудови професіограми педагогічної діяльності належить В. Сластьоніну. Узавши професіографічний метод за основу, він визначив професійно важливі якості особистості вчителя, склад його професійної підготовки; дослідив структуру та основні компоненти формування у студентів педагогічної спрямованості особистості; обґрунтував умови оптимізації процесу формування особистості педагога у вищій школі [7, с. 92].

У Концепціях цих педагогів-корифеїв було виявлено та обґрунтовано професійні особистісні якості необхідні вчителю. Вони стали стрижнем професійної підготовки як радянських, так і вітчизняних учителів уже за часів незалежності України. Однак суспільно-політичні зміни внесли багато коректив до змісту та цілей підготовки майбутніх педагогічних фахівців. Так, наприклад, у ХХІ столітті посилалась увага до таких нових якостей особистості, як: мобільність, конструктивність, емпатійність, конгруентність тощо, тому з початком докорінного реформування освітнього простору слід удосконалювати й концепції особистості вчителя. Для багатьох сучасних авторів підґрунтям для створення нової моделі вчителя стала концепція європейської освіти, яку

покладено в основу освітньої політики Європейського Союзу. З огляду на неї, „новому типу вчителя” відповідає:

1) людина, яка відкрита для світу, поважає культури різних народів та спрямована на діалог з іншими культурами;

2) людина, мобільна у своєму розвитку і праці, тобто здатна до змін, до сприйняття нового, до системного мислення, розуміння взаємозв'язків і взаємозалежностей у суспільному розвитку;

3) професіонал своєї справи, якому притаманні особистісна відповідальність за свій безперервний професійний розвиток, наукова обґрунтованість та творчий характер практичної діяльності, безперервна і системна освіта та професійна підготовка [7, с. 93-94].

Таким чином, особистість учителя досліджувалась і продовжує досліджуватися на основі врахування творчої спадщини представників зарубіжної та вітчизняної педагогічної думки, синтезу кращого досвіду педагогів-практиків.

Висновки. Вивчення історико-педагогічної літератури з означеної проблеми дає змогу стверджувати, що концепція особистості вчителя – це створений науковцем еталон учителя. Концепції є своєрідними показниками рівня розвитку суспільства і бачення місця особистості вчителя в ньому.

Надалі перспективним напрямом дослідження вважаємо аналіз та порівняння найбільш вагомих концепцій особистості вчителя радянських часів і сьогодення.

Література:

1. Бермус А.Г. Перспективы концептуализации категории личности в контексте современной теории гуманитарного образования [Электронный ресурс] Электронный журнал «ИССЛЕДОВАНО В РОССИИ»: <http://zhurnal.ape.relarn.ru/articles/2000/081.pdf>.

2. Концепція національного виховання // Рідна школа. – 1995. – № 6. – С. 23.

3. Кордуэлл М. Психология. А – Я: Словарь-справочник / [Пер. с англ. К.С. Ткаченко]. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 1999. – 448 с.

4. Новейший философский словарь – Мн.: Интерпрессервис; Книжный Дом, 2001. – 1280 с.

5. Современный словарь по педагогике / [Сост. Рапацевич Е.С.]. – Мн.: «Современное слово», 2001. – 928 с.

6. Социологический энциклопедический словарь / [Ред.-координатор Г.В.Осипов]. – М.: Издат. группа ИНФРА М-НОРМА, 1998. – 488с.

7. Табачек І. В. Формування та розвиток особистості сучасного вчителя: Дис. ...канд. філос. наук: 09.00.10 / Табачек Ірина Володимирівна. – К., 2005. – 173 с.

8. Философский словарь / [Общ. ред. В. Малинина]. – М.: Республика, 2003. – 575 с.

В этой статье рассматриваются и уточняются понятия «личности», «личности учителя» и «концепции личности учителя», проводится анализ основных концепций личности учителя в плоскости исторического развития педагогических идей.

In the article the basic pedagogical definitions in relation to the problem of research: “personality”, “teacher’s personality”, “the concept of the teacher’s individual” are examined and specified. The author analyses the main concepts of the teacher’s individual in the context of historical development of pedagogical ideas.